

Ivan Alduk

Nadgrobnne ploče kod Sv. Jure na Kozjaku

Ivan Alduk
HR, 21210 Solin
A. Starčevića 146

Autor u radu obrađuje manje groblje s nadgrobnim pločama oko crkvice sv. Jure na istoimenom kozjačkom vrhu. Ovaj lokalitet je do sada u literaturi bio samo donekle poznat, a same ploče nikada nisu bili detaljnije obrađivane. Osim analize ploča donosi se i kontekst njihova nastanka.

Ključne riječi: nadgrobnne ploče, Sv. Jure, Kozjak, Klis

UDK: 904:726.8

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 27. lipnja 2012.

Visoko iznad Solina, na gotovo 677 m nad morem, smjestila se crkvice posvećena sv. Juri, jednom od najmiljenijih svetaca u Dalmaciji (i inače), čije crkvice markiraju planinske vrhove i istaknutije točke u prostoru. A ovaj kozjački vrh je upravo to – jedna od najistaknutijih i strateški izuzetno važnih točaka. Naime, s njega se nadzire širok prostor dijela srednjodalmatinske obale i neposredne unutrašnjosti – u krugu od Trogira, Čiova i Kaštela preko Splita, Stobreča, dijela Poljica, Solina i Klisa do Dugopolja i solinsko-kaštelanske Zagore. Moguća je vizualna komunikacija s nekim od najvažnijih prapovijesnih gradina te kasnoantičkih i srednjovjekovnih utvrđenja u okolici (Grubuša iznad Dicma, Šutanj kod Dugopolja, Klis, Markezina greda, Koštak i Medovac kod Konjskoga, Greda kod Konjskoga, gradine na Blacama, Osmakovac prema Vučevici, Kapina i Kuk na Mosoru, Sutikva, Vranjic, gradine na zapadnoj strani Peruna itd.). Naravno, pogled na Salonu i gotovo čitav kliško-solinsko-splitsko-kaštelanski prostor upravo je sa Sv. Jure savršen. Iako se pretpostavlja da je ovo mjesto bilo utvrđeno još tijekom prapovijesti, tragovi gradine nisu vidljivi.¹ Ostaci zidova na nekoliko mjesta na zaravni oko crkvice idu u prilog pretpostavci da je ovo mjesto bilo korišteno u strateške svrhe i u ka-

snijim razdobljima.² Dodatnoj važnosti svakako pridonosi i činjenica da se sa Sv. Jure nadzire i prirodna komunikacija preko kozjačkoga prijevoja Privije, smještenoga oko kilometar sjevernije. Pretpostavlja se da je i jedan krak rimske ceste od Salone, tj. s Klisa vodio preko Privje i Blaca dalje u unutrašnjost.³

Tijekom kasnoga srednjeg vijeka te kasnijih ratova s Turcima ovaj je položaj također morao biti utvrđen tako da jednu kulu iz toga vremena (*vardia, guardia*) koje su prikazane na kartama iz 16. stoljeća možemo smjestiti i na ovaj vrh ili u njegovu najbližu okolicu (iako za to nemamo arheoloških dokaza).⁴ Potvrdu ovoj pretpostavci nalazimo i u obližnjim »fortifikacijskim« toponimima kao što su Tureta (kota 613 prema sjeveru) ili Žižina tureta (kota 582 prema zapadu) uz stazu preko Škrabutine.⁵

Iako se nedvojbeno radi o izuzetnom strateškom položaju, što je i u skladu s »ratničkom« naravi sv. Jurja, vriedi istaknuti njegovu ulogu u zamjeni ranijih poganskih (slavenskih?) agrarnih i stočarskih kultova. Naime, do Drugoga svjetskog rata zadržao se običaj hodočašćenja Sv. Juri, osim na njegov blagdan 23. travnja, i na Duhovski ponedjeljak pri čemu bi se na tri mjesta vršio i blagoslov polja.⁶

1 I. Babić 1984, str. 28, 34.

2 Nedavno su na Sv. Juri izvršena manja ali izuzetno zanimljiva arheološka istraživanja čiju objavu očekujemo.

3 Arheološka karta Solina i okolice, *Bulletino di archeologia e storia dalmata* XXXI, Split 1908.

4 V. Firić 2001, str. 10-11.

5 Tureta, od latinskog *turis, is, f.* – kula, odnosno talijanskoga *torre, torreta* u istom značenju. Škrabutina je uzvisina neposredno uz spomenutu Žižinu turetu, ali i naziv staze prema Blacama koja je usječena u liticu Kozjaka i izdaleka gotovo nevidljiva.

6 M. Matijević – M. Domazet 2006, str. 56. Blagoslov polja se nekada najčešće vršio upravo na blagdan sv. Jurja ili je bio vezan za njega. Međutim, vjerojatno pod utjecajem Venecije (posebno na oslobođenim područjima u Dalmaciji) taj je čin premješten na blagdan sv. Marka (25. travnja, dva dana poslije Sv. Jurja) kojemu se također moglo utjecati za dobru žetvu, poštedu od nevremena i sl.

Slika 1.
Pogled na Kliški prijevoj, tvrđavu i Markezinu gredu sa Sv. Jure

Međutim, tema ovog rada nije strateško ili kultno značenje Sv. Jure na Kozjaku, već činjenica da su oko crkvice grobovi s nadgrobni pločama. O groblju je već bilo riječi u stručnoj literaturi.⁷

Crkvice je jednostavna jednobrodna građevina bez apside, dimenzija oko 5 x 5 m, s dvorištem na zapadnoj strani, otprilike istih dimenzija, koje je ograđeno niskim kamenim zidom. Sjeverni i južni zid su položeni na zidove ranije crkvice, vidljive u donjem dijelu današnjih zidova, a u razini zemlje uz sjeverni zid sačuvan je još jedan dio zida nepoznate građevine.⁸

Oko crkve, u ograđenom dvorištu te otprilike u širokom luku od sjeveroistočne do južne strane, nalazi se najmanje 19 više ili manje pravilnih nadgrobni ploča. Broj ploča je okviran s obzirom da je prostor oko crkvice u više

navrata tijekom posljednjih pedesetak godina izrazito devastiran: probijanjem pristupnoga puta, gradnjom ograđenoga prostora s antenama, a ponajviše krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošloga stoljeća kada je u svojevrsnom »vjerskom zanosu« pod krinkom zabrinutosti za baštinu »obnovljena« crkvice i, vjerujemo, pomaknut najveći dio ploča. Nažalost, prilikom svih ovih ali i drugih radnji devastiran je i raskopan dio grobova.

Skica lokaliteta koju je ostavio don Ante Škobalj djelomično se poklapa s današnjim stanjem u broju nadgrobni ploča, međutim raspored je bitno drukčiji.⁹ Između ostaloga, na Škobaljevoj skici je vidljivo 18 ploča te određeni broj otvorenih grobova i grobova bez ploča. Dok Škobalj opisuje samo dvije ukrašene ploče, danas su kod Sv. Jure vidljive četiri i ovdje ih donosimo u katalogu.

7 A. Škobalj 1970, str. 317, 330, 332.

8 Postoji mogućnost da se raniji zid pruža i dalje od pročelja današnje crkve, što upućuje na to da je ranija crkva bila duža od postojeće.

9 A. Škobalj 1970, str. 332.

Kat. br. 1

Ulomak ploče ispred crkvenih vrata

Dimenzije: 115 x 90 cm

Opis: Djelomično sačuvana ploča (?) ugrađena kao dio popločanja dvorišta ispred crkve s ukrasom u obliku tordirane vrpce na dvije strane.

Kat. br. 2

Ploča sjeverno od ograđenoga crkvenog dvorišta

Dimenzije: 165 x 70 cm

Opis: Utonula ploča s prikazom štita u reljefu dimenzija 40 x 38 cm.

Kat. br. 3

Ploča zapadno od crkve

Dimenzije: 178 x 80 x 25 cm

Opis: Nepravilna ploča s oštećenim prikazom polumjeseca (mladoga mjeseca) na gornjoj strani širine oko 45 cm.

Kat. br. 4

Ploča između stijena jugozapadno od crkve

Dimenzije: 162 x 75 x 23 cm

Opis: Nepravilna ploča s reljefom ruke koja drži dugi mač i polumjesec iznad njih.

Škobalj je, dakle, opisao dvije ukrašene ploče od kojih je jedna naš kat. br. 4. Druga ploča, na kojoj je prema Škobaljevima bio prikaz svastike te nekakve sprave za izbacivanje strijela, danas se više ne vidi na lokalitetu. Pretpostavljamo da se radi o jednoj od prevrnutih ploča zapadno od crkvice.¹⁰

Svojevrsna likovna analiza ploča te njihova usporedba sa sličnim spomenicima je relativno lagana zadaća.

Do sada nezamijećena ploča (?) u crkvenom dvorištu (kat. br. 1) ostaje bez analogija na okolnom prostoru, a obzirom na čisto dekorativni motiv reljefa (tordirana vrpca ili uža) interpretacija zapravo i ne postoji. Najbliže analogije

¹⁰ S obzirom i da na drugom mjestu isti autor govori o takvoj »spravi za izbacivanje strijela« (A. Škobalj 1970, str. 211-213, 230), pokušali smo već dokazati da se radi o prikazu samostrijela, što je na stećcima vrlo rijetka pojava. Osim na jednom stećku iz poljičkih Trnbusa, ovo bi bio drugi takav prikaz; vidi I. Alduk 2007.

*Slika 2.
Crkvice sv. Jure prije »obnove« koncem osamdesetih i devedesetih godina prošloga stoljeća*

*Slika 3.
Današnji izgled crkvice sv. Jure*

Slika 4.
Sjeverni zid današnje crkvice s ostacima ranije crkve
u donjem dijelu

nalazimo na stećcima (najviše sljemenjacima) zapadnoga dijela Cetinske te Imotske krajine gdje ovakav motiv susrećemo u različitim kombinacijama kao okvir pojedinih elaboriranih prikaza (kolo, lov, borba itd).

Polumjesec (tj. mladi mjesec), koji kod Sv. Jure susrećemo dva puta, jedan je od najčešćih motiva na stećcima i sličnim srednjovjekovnim nadgrobnim spomenicima.¹¹ Obzirom na način klesanja, izgled, veličinu i smještaj mo-

guće je da je oba prikaza polumjeseca radio isti majstor. Simbolika polumjeseca je, naravno, tema za sebe. Postoje različite teorije koje je pokušavaju rastumačiti, a mi smatramo da više njih može biti prikladno ukoliko pojedine prikaze polumjeseca promatramo u odnosu s drugim prikazima koji se javljaju na nadgrobnom spomeniku.¹² I dok se kod usamljenoga prikaza polumjeseca (kat. br 3) možemo odlučiti za njegovo religiozno značenje u smislu simbola smrti, ali i nade u vječni život, dotle nas drugi prikaz (kat. br. 4) odvlači u srednjovjekovnu heraldičku simboliku. Naime, mač, a onda i ruka koja ga drži (što je na stećcima čest motiv),¹³ najčešće se interpretira kao oznaka vlasti i plemstva ili, u najmanju ruku, ratničkoga statusa vlasnika groba i spomenika. Ne tražeći puno analogija izvan sepulkralne umjetnosti, zadržat ćemo se na prikazu grba Hrvoja Vukčića Hrvatinića u njegovu Misalu gdje je ovaj motiv na istom grbu ponovljen dva puta – unutar štita s lavom te na vrhu kacige. Polumjesec na našoj ploči (kat. br. 4) bi se slijedom toga mogao interpretirati kao dodatna potvrda višega društvenog položaja njezina vlasnika. Ipak ne mislimo da se ovdje radi o pripadniku višega plemstva, što ćemo pokazati u daljnjoj raspravi.

Slična se interpretacija može uvjetno primijeniti i na ploču kat. br. 2. Vjerujemo da se ovdje radi o prikazu štita, i to četverokutnoga koji je najčešći na stećcima.¹⁴ Ipak nema simbola (kose trake, polumjeseca i zvijezda, križa, ljiljana, mača) koji bi ga stavili u heraldički kontekst i prikazali njegova vlasnika kao lokalnoga velikaša.

Datiranje nadgrobnih ploča kod Sv. Jure nešto je teži problem. Naime, nedostatak pokretnih nalaza iz grobova i pisanih izvora (crkva se u srednjem vijeku ne spominje, ali pretpostavljamo da je postojala) ne ide u prilog rješavanju ovoga problema. Ipak pri tome nam pomažu pojedini elementi ukrasnih motiva. Iako naizgled nebitna, tordirana vrpca (kat. br. 1) od izuzetne je važnosti. Već smo rekli da je susrećemo na određenom tipu stećka Cetinske i Imotske krajine koji se redom datiraju u sredinu i drugu polovinu 15. stoljeća (s naglaskom na vrijeme od 1440. do 1460.).¹⁵

U isto vrijeme, dakle u 15. stoljeće, datirali bismo i groblje oko kozjačke crkvice sv. Jure. Vezali bismo ga za stanovništvo koje je u to vrijeme vjerojatno nastanjivalo do-

11 Uz rozetu (ili zvijezdu) te križ, polumjesec je najčešći motiv na stećcima; Š. Bešlagić 1982, str. 164-165; N. Miletić 1982, str. 59.

12 Jedni u njemu vide simbol smrti i nade u vječni život dok se za druge radi o heraldičkom motivu koji ponekad prelazi u običan dekorativni element. Polumjesec (najčešće sa zvijezdom) nalazimo u grbovima brojnih velikaških obitelji, gradova ili pokrajina. O temi simbolike polumjeseca vidi Š. Bešlagić 1982, str. 166-168; K. Kužić 1998; D. Lovrenović 2009, str. 64-66 (s pregledom relevantne literature). Nešto drukčiji pogled donosi K. Kužić 2008. Ovdje skrećemo pozornost i na jedan Gabričevićev rad koji se jednim dijelom dosta približio rješavanju ove problematike, B. Gabričević 1983.

13 M. Wenzel 1965, str. 291-303; Š. Bešlagić 1982, str. 222-225, 290-296; N. Miletić 1982, str. 76.

14 Š. Bešlagić 1982, str. 225-229.

15 A. Milošević 1991, str. 42-59.

linu Blaca smještenu sjeverno od ovoga kozjačkog vrha. U prijašnjem radu pokušalo se ući i u trag srednjovjekovnom naselju na Blacama.¹⁶

Iako pojedini autori često pokušavaju odrediti etničku pripadnost vlasnika stećaka povezujući ih pri tome s Vlasiima,¹⁷ za sada bismo takvu pretpostavku izbjegli i usredotočili se na društveni status vlasnika kozjačkih ploča. Naime, 15. stoljeće je vrijeme kada će se na Klisu učvrstiti »feudalna soldateska«.¹⁸ Posebno se to odnosi na razdoblje iza godine 1420. kada su Mlečani definitivno preuzeli obližnje gradove Split i Trogir, a Klis (sve do 1537.) ostaje u rukama, u početku Ivaniša Nelipića, a kasnije hrvatsko-ugarskoga kralja te njegovih banova i kaštelana. Situacija se na ovim prostorima dodatno pogoršava tijekom kratkoga ali krvavoga rata za baštinu Nelipića, nakon smrti kneza Ivaniša godine 1434. Naravno, istu ulogu odigrat će i strah od turskih provala, a onda i prvi sukobi s Turcima. Sve su to elementi koji su uzrokovali pojavu ratničko-

ga sloja i njegovo jačanje u društvu, posebno među nižim plemstvom. Pojedini prikazi na našim pločama mogu se donekle staviti u kontekst ovih događaja. Slični ratnički motivi na prikazima nalazi su se i na lokalitetima sa stećcima u široj kliškoj okolici (Konjsko, Brštanovo, Nisko).¹⁹ Time se ploče sa Sv. Jure po svojim karakteristikama jasnije uklapaju u sliku sličnih spomenika okolnoga prostora, posebno solinsko-kaštelansko-trogirskoga zaleđa, točnije Zagore u povijesnom smislu toga naziva (a manje prioralnoga područja).

Od velikoga broja solinskih kasnosrednjovjekovnih grobalja, ovo je jedino groblje sa sačuvanim nadgrobnim pločama.²⁰ Ova činjenica otvara daljnja pitanja. Cilj ovoga rada bio je ukazati na značenje i vrijednost Sv. Jure na Kozjaku te pozvati na njegovu zaštitu i istraživanje. Spomenuta pitanja jedino će tako dobiti svoje odgovore, a Sv. Jure svoje mjesto u bogatoj solinskoj kulturnoj baštini i mir koji je zaslužio nakon burnih desetljeća naše nebrige i zaborava.

16 I. Alduk 2011, str. 23.

17 Mogućnost za to postoji jer su provala Vlaha tijekom njihovih sezonskih migracija česte u ovim krajevima, vidi I. Babić 1984, str. 87-88. Ipak naglašavamo činjenicu da ovo groblje teško možemo nazvati groblje sa stećcima s obzirom da opisane ploče, točnije one sačuvane *in situ*, služe kao poklopnice jednoga groba a ne isključivo kao nadgrobni spomenik jednoga ili više grobova, što je jedna od osnovnih karakteristika stećaka. U tom smislu usp. M. Tomasović 2007, str. 23-26, 38.

18 I. Babić 1984, str. 87.

19 Za pojedine vrste oružja vidi npr. K. Kužić 2001.

20 Postoji mogućnost da je nešto slično postojalo i oko crkvice sv. Nikole. Ipak taj lokalitet moramo spomenuti radi činjenice da se na njemu sačuvao jedan od posljednjih nadgrobni spomenika koji je još uvijek rađen u maniri stećaka i srednjovjekovnih nadgrobni ploča iako potječe iz godine 1764. Radi se o grobu solinskoga harambaše Lovrina Paraća na čijoj nadgrobnoj ploči nalazimo štap i sablju (znakove vlasti) te polumjesec na kamenom križu. Nažalost, nadgrobni spomenik je danas devastiran i razbijen u nekoliko komada!

Literatura

- I. Alduk 2011 Ivan Alduk, *Arheološka slika solinskih Blaca*, Tusculum 4, Solin 2011, 17-26.
- I. Babić 1984 Ivo Babić, *Prostor između Trogira i Splita*, Split 1984 (preisak Kaštel Novi 1991).
- Š. Bešliagić Šefik Bešliagić, *Stećci – kultura i umjetnost*, Sarajevo 1982.
- V. Firić 2001 Valter Firić, *Klis na starim crtežima, gravurama i fotografijama*, Split 2001.
- B. Gabričević 1983 Branimir Gabričević, *Antička nekropola u Sinju. Prilog proučavanju prapovijesnih vjerovanja*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LXXVI, Split 1983, 5-101.
- K. Kužić 1998 Krešimir Kužić, *Wappen des mittelalterlichen Adels aus Zagora*, Radovi Zavoda povijesnih znanosti HAZU 40, Zadar 1998, 43-64.
- K. Kužić 2001 Krešimir Kužić, *Prikazi koplja te luka i strijele na srednjovjekovnim nadgrobnim spomenicima iz Dalmatinske zagore*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijest društvenih znanosti HAZU 19, Zagreb 2001, 23-34.
- K. Kužić 2008 Krešimir Kužić, *Kamik i zvijezde, Stećci* (katalog izložbe), Zagreb 2008, 130-137.
- D. Lovrenović 2009 Dubravko Lovrenović, *Stećci – bosansko i humsko mramorje srednjeg vijeka*, Sarajevo 2009.
- M. Matijević – M. Domazet 2006 Marko Matijević – Mladen Domazet, *Solinska svakodnevica u osvit novoga doba*, Solin 2006.
- N. Miletić 1982 Nada Miletić, *Stećci*, Beograd – Zagreb – Sarajevo 1982.
- A. Milošević 1991 Ante Milošević, *Stećci i Vlasi*, Split 1991.
- A. Škopalj 1970 Ante Škopalj, *Obredne gomile, Sv. Križ na Čiovu* 1970.
- M. Tomasović 2007 Marinko Tomasović, *Srednjovjekovni nadgrobnni spomenici u Makarskom primorju*, Makarska 2007
- M. Wenzel 1965 Marian Wenzel, *Ukrasni motivi na stećcima*, Sarajevo 1965.

Summary

Ivan Alduk

Tombstones Near the Church of St. George on Mount Kozjak

Key words: tombstones, St. George, sv. Juraj, Kozjak, Klis

In this paper, the author deals with a smaller graveyard with tombstones around the church of St. George (*sv. Juraj*) on the peak of the same name on Mount Kozjak. So far, this locality has been only partly known of in the literature, and the tombstones were not dealt with in detail. The paper, besides analysing the tombstones and attempting to interpret the modest illustrations on them (crescent, sword, shield), also presents the context of their creation. Although this is an exceptionally important strategic location, probably fortified in earlier époques, in the 15th century the plateau around the church was used as a cemetery as well. By their characteristics, the tombstones of Mount Kozjak fit the image of the *stećak* type tombstones existing in the vicinities of the locality, especially in the hinterlands of Solin and Kaštela. They may be related to the numerous social changes, in particular the more and more often wars, that were characteristic of the area from the early 15th century onwards.